

NULLA ÉV – LENULLÁZOTT KONTINENS

M Á T H É Á R O N

Az „Európa nap” május 9-én tulajdonképpen az Európai Unió hivatalos ünnepe. 1985 óta a „béke és az egység” napjának kifejezéseként arra szolgál, hogy egy „páneurópai identitás” terjedését mozdítsa elő. Robert Schuman 1950-ben ezen a napon nagy beszédet mondott, amelyben a francia és a német szén- és acéltermelés közös felügyelet alá helyezését javasolta. Ebben a beszédben azonban mondott mást is. Franciaországról úgy beszélt benne, mint amely ország egy ízben már húsz éven keresztül az európai egység bajnoka volt (vagyis az I. világháború végétől kezdve a II. világháború kitöréséig), s amely mindig is a békét kereste. A beszédben a szén- és acélközösséget egy európai föderáció első megjelenési formájaként mutatta be. Az ötletet a francia–német megbékélés szükségességével indokolta, amely lehetetlenné fogja tenni a háborút a két ország között. Schuman beszéde kedvező fogadtatásra talált az akkori Német Szövetségi Köztársaságban. A nyugati megszállási zónákból alakult állam számára ugyanis 1945 a „Nulla Év” (*Stunde Null*) volt.

NÉMET KOMPLEXUS

A saját magukból kifejlődött totális önkényuralom volt az, amivel szemben meg kellett határozni magukat, és amelynek a hagyatékával szemben újjá kellett építeni országukat, a fizikai rombolás felszámolásától kezdve az intézményekig és a háborús bűnösök elleni eljárásokig. Nem egyszerű feladat; és a visszatérés a konzervatív polgári világhoz mindössze az újjáépítés és a gazdasági csoda másfél-két évtizedéig tartott. Utána ugyanis 1968 következett.

Goebbels még 1945-ben azzal vigasztalta magát, hogy legalább annyit elértek, hogy a polgári világot lerombolták, és helyette most valami új fog épülni... Azt azonban még a legnagyobb náci látnokok sem látták előre, hogy a Berlin helyére megálmodott *Germania* soha nem fog létrejönni, hanem helyébe majd egy iszlamizált Németország képe sejlik fel. Ez persze 1945 után senkinek nem jutott eszébe, annál is inkább, mivel ami a következő évtizedekben egyelőre kézzelfogható volt, az a Königsberg helyén felépülő Kalinyingrád volt. A középkori és barokk meseváros, a matematikusok és a filozófusok városa helyett egy rideg és minőségtelen szocreál betonrengeteg. A rombolás mindig kockázatos – a németek számára 1945 ezt a dilemmát képviselte. Valamit le kellett volna rombolni magukban, ez azonban kétes mutatvány. Az NSZK-ban a felszínen úgy tűnt, hogy ez sikerült. *Germania*, a birodalmi főváros látomása helyett ez a *Schwarzwaldklinik* otthonos, kisvárosias, sőt itt-ott falusias báját vetítette elénk.

Ebből a szempontból érdemes felidézni Hanna Reitsch repülőbajnoknő elhíresült mondását. Nem akárci volt: a náci merészség, a technikai tudás meg-

testesítője, aki a körülfalt Berlinbe is berepült 1945. április 26-án, a város utcáin landolva. Egyik utolsó interjújában 1970-ben így nyilatkozott:

„És most mi van Németországban? Autógyárosok és bankárok országa. Még a nagyszerű hadseregünk is elpuhult. A katonák szakállat viselnek és megkérdőjelezik a parancsokat. Én nem szégyellem kimondani, hogy hittem a nemzetiszocializmusban. Még ma is viselem a Vaskeresztet a Gyémántokkal, amit Hitler adott nekem. De ma Németországban nem találsz egy embert sem, aki Adolf Hitlerre szavazott volna. Sok németnek van büntudata a háború miatt. De soha nem mondják ki a büntudat igazi okát, amit érzünk – azt, hogy veszítettünk.”¹

Mondta ezt azután, hogy 1962 és 1966 között Ghánában Kwame Nkrumah elnök hívására vitorlázórepülő központot hozott létre, és közeli kapcsolatba került az elnökkel, s nyilvánosan átértékelte a feketékre vonatkozó rasszista hozzáállását.

Ezt a komplexust a legjobban Normann Stone történész epés megjegyzése írja le (aki a németeket szinte hivatalból is visszaszűrésével figyelte), miszerint a németek azért akarnak jó európaiakká válni, mert így megszűnnek rossz németnek lenni. Május 9-e azonban nemcsak „Európa nap” (sőt Németországban „Európa hét”), hanem a II. világháború európai végét is jelző dátum. Ez az egybemosódás kétségtelenül a kontinens nyugati fele számára adódó történelmi tapasztalatból származik. Az egész kontinensre nézve azonban ez a történetnek csak az egyik fele. Hogy megértsük a tapasztalat *másik* felét, idézzük fel a háború végét, és azt, ami utána következett.

azért akarnak jó európaiakká válni, mert így megszűnnek rossz németnek lenni ”

A PUSZTÍTÁS LÁTHATÓ JELEI

1945-ben a május egy feldúlt, halottakkal borított kontinensre köszöntött be. A pusztulás persze egyenetlen képet mutatott. A közel hat évig tartó fegyveres küzdelem inkább Közép- és Kelet-Európát rombolta le. Kelet-Lengyelországban, Belaruszban, Ukrajnában és harcok által érintett orosz területeken, egy szóval ezen a szomorú, dimbes-dombos síkságon elsősorban felgyújtott falvak üszkös romjai jelezték, hogy micsoda borzalom szabadult el. Mivel kevesebb volt a város, és az sem ugyanolyan, mint magában a történelmi Európában, itt a pusztítás kevésbé volt érzékelhető, látható – pedig sokkal, de sokkal több emberi sors tört ketté ezen a vidéken! Kicsit nyugatabbra, ahol a városi civilizáció kezdődik, Varsó és Budapest mutatta, hogy mire képes a gépesített hadviselés. Németországban a kép vegyes volt. A nagyvárosok közül Hamburg, Köln és leginkább Drezda annak a mondásnak a kegyetlen igazságát húzta alá, mely szerint ki szelet vet, vihart arat.

Az üszkös romhalmazok mélyén apró kérdőjelek várták, hogy a felszínre hozza őket az emlékezet: az antifasiszta Nagy Szövetség mint a Végső Igazságság megtestesülésével szemben felmerülő kérdések jelei voltak ezek. A Ruhr-vidéken a német ipar katedrálisainak acélvázai girbegurba mintát rajzoltak a holdbélivé változó tájra. Máshol, a német kisvárosokban szinte idilli hangulat várta a bevonuló szövetséges erőket, akik nem teljesen értették az abszurd jelenséget, hiszen őket egy ördögire maszkírozott és láthatóan ördögi módon harcoló nemzet ellen, egy gonosz Birodalommal szemben küldték harcba. Annál inkább megértették, amikor a koncentrációs táborokból kilométerekre elhatoló bűz megütötte az orrukat.

Németalföld országai viszonylag kis pusztítással úszták meg, bár Rotterdam és Antwerpen sorsa azért mutatta, hogy a háború itt is beleharapott

1 Idézi: Ron LAYTNER: The first astronaut: tiny, daring Hanna. *The Deseret News*, 1981. február 19. 12. (A tíz évvel később közzét interjút halála után hozhatták csak nyilvánosságra.)

a népekbe. Franciaországban az 1940-es német *Blitzkrieg* győzedelmes területe, illetve az 1944-es normandiai német vereségek környezete volt érintett, a légi-bombázás által sújtott kikötőkön kívül. Nagy-Britanniában a német légicsapások komoly rombolással jártak. Fent északon Helsinkit szovjet bombatámadások érték már 1940 óta, míg a németek által megszállt Norvégiában elementáris károk nem keletkeztek. Lent délen Olaszországban is sporadikus volt a rombolás, bár a kikötők és a városok itt is alaposan megszenvedték a szövetséges légicsapásokat. A Balkánon is volt anyagi kár, de mondjuk a Belgrád vagy az Athén és Pireusz városai által elszenvedett bombázás nem volt fogható a német városokat ért csapásokhoz.

A semleges államok közül Svájcban néhány tévedésből ledobott bomba okozott kárt, Spanyolország még a polgárháborús romokat takarította el, Portugáliában, Írországban és Svédországban nem történt jószerivel semmi.

A háború fizikailag tehát elsősorban Közép- és Kelet-Európa testét sújtotta. Előbbit, Közép-Európát jól láthatóan, megfoghatóan; utóbbit, Kelet-Európát kevésbé látható módon, hiszen az infrastruktúra hálózatai sem voltak olyan sűrű szövésűek. A kurszki csata után, a sztyeppén, hiába volt ez majdnem olyan „tisztá” összecsapás, mint Rommel és a britek háborúja a sivatagban, a roncsok ezrei még évekig ott rozsdásodtak. Máshol persze a felgyújtott falvak, nyomorúságos tanyák sokasága mutatta *volna*, hogy a még mindig életerős paraszti társadalom milyen szenvedéseken ment keresztül. Volna, hiszen akár tucatnyi

elpusztított falu sem ad olyan látványos képet, mint egy elpusztított város. A „láthatóságot” illetően a kelet-európai pusztítás kétségtelenül Sztálingrádban öltött testet.

Ha a fenti képet összegezni akarnánk, akkor azt mondhatjuk, hogy a városok elpusztítása tulajdonképpen a spanyolországi polgárháború óta a modern kor barbarizmusának jelképévé vált. Guernica,

majd utána a világháborúban Coventry, később Drezda mutatta a technika ember által elszabadított erejét. Nyugaton azonban hiányoztak a földi összecsapásoknak a nagyvárosi romhalmazokból álló lenyomatai, míg a kontinens középső és keleti felén, ahogyan említettük, ez nagyon is megjelent. Ugyanígy a hallgatag falvak halála is ritka volt. A közép-franciaországi Oradour-sur-Glane és a Prága melletti Lidice inkább kivételek voltak, szemben a németek megszállta szovjet-országi térségben tapasztaltakkal, vagy a Kelet-Poroszországban szabadjára engedett horrorfilmmel.

» a háború fizikailag elsősorban Közép- és Kelet-Európát sújtotta

A VILÁGHÁBORÚ UTOLSÓ PILLANATAI

1945-ben a hatalmas szovjet hadsereg immár gátjavesztett óceánként hömpölygött előre Nyugat felé. Az amerikaiak dominálta erők pedig kelet felé robbantak előre, mégpedig a hitleráj modernitásának fő jelképein, az autópályákon. A motorizált egységekkel szemben néha gyalogos menetoszlopok közlekedtek: német hadifoglyok tömegei.

Persze a németek, önmagukhoz méltóan, itt-ott még ellenálltak. Talán szimbolikusan tekinthetjük, hogy a legtovább ellenálló erődök között volt Dunkerque. Ahol öt évvel ezelőtt a britek nagy menekülési akciója zajlott le, most egy szedett-vedett, de elszánt és jól irányított német helyőrség dacolt az ostromlókcal. Katonai jelentősége nem volt már ennek a csatának, hiszen a közeli Oostende kikötőjét használni tudták a szövetségesek, ráadásul a német őrség komolyan fenyegetni bárkit a legnagyobb erőfeszítéssel sem tudott volna. Az erőddé alakított várost ettől persze még bátran védték az ostromlókcal szemben. A végsőig való ellenállást pedig éppen az ostromlók mivolta avatta szimbolikussá. Miután az elsőként támadó kanadaiak látták, hogy hosszas akcióra van kilátás, továbbálltak, és a módszeres ostromot egy csehszlovák brigádra bízta, amelyet Alois Liška tábornok vezetett. A tábornok 1939-ben menekült el hazájából és most törleszteni akart, de minden erőfeszítése ellenére sem jutott dűlőre a német helyőrséggel. A németek még sikeres ellenlökéseket is indítottak

Nulla Év – A lerombolt Lánchíd és a Budavári Palota a mai Széchenyi István tér felől nézve, 1945 (Fortepan)

egyes pozíciók visszaszerzésére. A németekhez még május 2-án (!) is érkezett utánpótlás tengeri úton a Birodalom roncsai közül, s végül csak május 9-én tették le a fegyvert. Liška tábornok később nagy ünneplés közepette hazatért, majd csendben ismét emigrációba kényszerült a kommunista hatalomátvétel miatt.

A csehszlovák kommunista hatalomátvételnek egyébként szintén a háború néhány utolsó napja ágyazott meg. Május 5-én, kissé elkésve, nemzeti felkelés robbant ki Prágában. Hitler már rég halott volt, a Patton tábornok vezette amerikai csapatok már Pilzennél álltak, és teljesen nyilvánvaló volt, hogy a harc értelmetlen. Mégis, a németek inkább a szovjetekkel szembeni arcvonalról vontak ki Waffen SS-egységeket, hogy a prágai felkelőket leverjék. Patton tábornok engedélyt kért Eisenhower-től az előrenyomulásra – már így is a szovjetekkel megállapított demarkációs vonal mögött voltak –, de Eisenhower nem adott engedélyt. A németeket az eszelős, a varsóihoz hasonló vérontásban egy általuk felfegyverzett orosz disszidens alakulat, az Orosz Felszabadító Hadsereg (ROA) egyik hadosztálya akadályozta meg. Ők most átálltak a cseh felkelők mellé, és elkezdték lefegyverezni a németeket. Május 6-án egy amerikai felderítő őrzőtalálkozott a csehek kiküldöttjeivel és a ROA egyik tisztjével. Kiderült, hogy nem jön a segítség, és az amerikaiak nem fognak bevonulni a városba. Az orosz kollaboránsok másnap ki is vonultak a városból és nyugat felé törekedtek, hogy hátha egy amerikai hadifogság megmenekíti őket a szovjetektől és

az árulók büntetésétől. Így a németek elég erősek maradtak, hogy szó szerint a huszonnegyedik órában is leverjék a felkelést. A végső tisztogatást csak az akadályozta meg, hogy ők is nyugatra akartak vonulni a szovjetek elől, és fegyverszünetet kötöttek a cseh felkelőkkel. Végül május 9-én kora reggel az első szovjet harckocsi bedübörgött a városba, a helyiek lelkes ujjongása közepette. Felmérhetetlen szimbolikus erővel bírt.²

POLGÁRHÁBORÚK A VILÁGHÁBORÚ ÁRNYÉKÁBAN

1945. május 9-e tulajdonképpen csak a nagyhatalmak közötti európai háború végét jelentette. Ahogyan 1918 után más háborúk folytak tovább még négy évig, úgy a fegyverszünet most sem jelentette a teljes békét. Azzal, hogy a német győzelmek 1939 és 1941 között szétérték az I. világháború után nyögvenyelősen, mesterségesen kialakított rendet, lehetővé tették a mélyen fekvő politikai ellentétek felszínre törését.

1940-ben Franciaországban újra felszínre törni látszott a 18. század végén elkezdődött küzdelem. Vichy és Pétain marsall „nemzeti újjászületést” hirdettek. A „reakció” azonban nem arathatott tartós győzelmet, hiszen a liberális-szекuláris Harmadik Köztársaság hiába omlott össze, nem került semmi a helyére. A „szabadság, egyenlőség, testvériség” hármast lecserélni kívánó „munka, haza, család” szlogen nagyon jól hangzott, csak éppen a munkát a franciák a németeknek végezték, a haza német megszállás alatt volt, és a családok sem úgy működtek, mivel 1,8 millió férfi került hadifogságba, és a magányos francia nők közül sokan a megszálló németek karjaiba dőltek.

Vichy már csak azért sem lehetett a forradalmi konzervativizmus kiindulópontja, mert Pétain marsall jóval elmúlt nyolcvanéves, és ideje jelentős részében szundikált. Másfelől a „reakciós” erők mellett a kollaboránsok is megjelentek. Hitler pedig végképp nem volt érdekelt egy újjászületett Franciaországban – neki egy szomszédos fejőstehén kellett. Ezt meg is kapta, de kapott mellé egy francia ellenállást is. Végül a francia „nemzeti újjászületésből” nem lett semmi. Hitler sokszor elmondta, hogy a nemzetiszocializmus nem exportcikk, ami azt jelentette, hogy a németeken kívül *mindenkinek* a szolga státust tartotta volna fent. Utólag ezt, legalábbis a franciák vonatkozásában, megbánta: „Fel kellett volna szabadítanunk a francia munkásokat, hadd hajtsák végre a maguk forradalmát. Határozottan és könyörtelenül félre kellett volna söpörnünk a megkövült burzsoáziát”

– mondta a végén. E helyett rövid lejáratú polgárháború-féleség tört ki a szövetségesek győzelmei nyomán 1944-ben, amelyet eufemisztikusan *Épuration sauvage* (vad tisztogatás) névvel illetnek. A tisztogatások során legalább tízezer embert lőttek agyon minden teketória nélkül, elsősorban a kommunista párti *maquisardok*. Messze nem csak kollaboránsok voltak közöttük.

Olaszországban a fasiszta diktatúra 1943-as összeomlása után konkrét polgárháború kezdődött, miközben a front lassanként araszolt végig a csizmán. Az összecsapások nemcsak a partizánok és a sálói fasiszta milicisták között zajlottak, hanem az egyes frakciókon belül is. A kommunista partizánok például rátámadtak a katolikus ellenállókra, német kollaborációval vádolva őket. Végül a világháború végén az amerikai támogatással újjáalakuló olasz állam vetett véget a harcoknak, de a több ezer áldozatot követelő leszámolások egészen 1946-ig tartottak.

Görögországban a polgárháború első szakasza már a német–olasz megszállás időszakában elkezdődött, majd a háború után rövid szünettel folytatódott, 1946-tól egészen 1949-ig. Görögországban éppúgy, mint a jugoszláv térségben és Albániában, egyértelmű volt, hogy az „antifaszizmus” egyúttal a kommunista párt uralmát és a totális háborút jelenti. Csakhogy az emberek jelentős része inkább ki akart volna maradni a háborúból, és csak annyit akart, hogy

2 Lásd bővebben: Volker ULLRICH: *Nyolc májusi nap – A Harmadik Birodalom utolsó hete*. ford. KURDI Imre, Corvina, Bp. 2020. (A Szerk.)

» a szövetségesek győzelmei nyomán polgárháború tört ki

hagyják békén. Mondván, megfizetik a császárnak, pontosabban a Führernek, ami a Führeré, és egyébként pedig hadd éljék az életüket, kommunizmusra meg éppen nem vágytak. A görögországi Biztonsági Zászlóalj vagy a szlovéniai Honi Gárda ügye a mai napig vitákat gerjeszt, azzal a különbséggel, hogy az előbbiek végül is a győztes oldalra kerültek (át), míg az utóbbiak nem. Ez az emlékezet tekintetében is jelentős különbséget jelent.

SZOVJETELLENES FÜGGETLENSÉGI HARCOK

Dél-Európával szemben Közép- és Kelet-Európában egyértelmű volt, hogy nem polgárháború, hanem a nagyhatalmi jelenléttel szembeni küzdelem folytatódik tovább 1945 után (is). A sporadikus összecsapásokat, a helyi hatalmi központok feszültségét a németek nem engedték ugyanis politikai alapon polgárháborúvá fejlődni. Nem akartak osztozni a sikereken; így azután nem volt kivel osztozzanak a bajban sem. Sem a szovjetellenes „nemzeti bolsevik” vagy fehérgárdista nagyorosz alakulatokból, bizottságokból nem kértek, sem pedig az egyes nemzetiségek szovjetellenes harcát nem akarták elismerni. Ez nem akadályozta meg őket, hogy milliós számot elérő „keleti önkéntest” (*Hilfswillige*) foglalkoztassanak, de hogy saját irányítás alatt, saját célokért harcoljanak – na, azt már nem. (Az említett Orosz Felszabadító Hadsereg is csak a háború legvégén jöhetett létre.) Zsidók kiirtásában való részvétel vagy az egymás elleni kampányok

Cseberből vederbe

– A megszálló Vörös Hadsereget éltető felirat a Szabadság híd budai hídfőjénél, 1945 tavasza (Fortepan)

Régi gárda – A Magyar Partizán Szövetség megemlékező ünnepsége a Magyar Néphadsereg Művelődési Házában, 1981
(MTI fotó, Fényes Tamás felvétele)

– ezt viszont nagyon is pártolták. A lengyel–litván összecsapásokat Vilnius (Wilno) környékén például engedték, az Ukrán Felkelő Hadsereg (UPA) tagjai által elkövetett, horrorisztikus lengyelelles irtóhadjárat pedig a németek szeme előtt zajlott. De mihelyt az önállóság legkisebb igényét érzelték, elkezdtek mellébeszélni, vagy brutálisan nemet mondtak.

A szovjet gőzhengerrel szemben Lengyelországban és a Baltikum három országában szervesen létrejövő nemzeti felszabadító mozgalom bontakozott ki. A szovjetek persze a német megszállókkal való korábbi kollaborációval vádolták az antikommunista ellenállókat, ami egy-egy esetben legfeljebb féligazságot jelentett. Az ellenállás komoly méreteket öltött, több tízezres, profik által vezetett gerillahadseregekkel. Ennek ellenére a szovjetek uralmát nem tudták megrendíteni. Ezeken a területeken a stabilizálódó kommunista diktatúra a szovjetek védőszárnyai alatt fokozatosan polgárháborúvá próbálta változtatni a „bandaharcokat”, ahogyan megbélyegzően nevezték ezeket a küzdelmeket. Lengyelországban a „kiátkozott katonák” (*żołnierze wyklęci*), vagyis azok a földalatti egységek, akik a németek kiűzése után sem tették le a fegyvert, hanem a szovjetek ellen fordultak, a Baltikumban pedig az Erdei Testvérek az antikommunista ellenállás és a nemzeti függetlenségi harcok legszebb példáit idézték. 1948-ra a komoly harcok lezárultak, az ’50-es évek közepe után már csak néhány magányos harcos őrizte a lángot.

Ukrajnában is tovább folyt a gerillaháború, amely lassanként tényleg bandaharcokká silányult, mivel a háborúban és az éhínségben megfáradt lakosságot már nem lehetett motiválni. Az 1947-ben felmorzsolts ukrán gerillák így a saját lakosságuk terrorizálásától sem riadtak vissza. Romániában a fegyveres ellenállás nem volt egészen független a nagyhatalmi játszmáktól. A részben spontán módon, részben a Parasztpárt égisze alatt szerveződő csoportok 1946-ban komolyabb lökést kaptak. Parasztpárti politikusok amerikai segítséggel egy szervezett diverziós erő felállításába fogtak, de végül magukra hagyták őket. 1948 után már csak 15-20 fős csoportokban tevékenykedtek, néhol a banditizmusba sodródva, máshol vasgárdisták vezetése alatt. Izgalmas történeti unikum, hogy a Vasgárda egykori tagjai maguk is egy korábbi, villámgyors lejárátú polgárháború túlélői voltak, hiszen az 1941-es januári légionárius lázadást a parancs elhangzása után a hadsereg, Románia talán legfontosabb nemzeti összetartó ereje, órák alatt leverte; 1945 után néhány ellenállócsoporthoz vezetője éppen közülük került ki. A Vasgárda sötétben egzisztált, erőszakos-véres misztikája persze nem kellett ahhoz, hogy a kommunista hatóságok megbélyegezzék az ellenállócsoporthoz. Megtették ezt anélkül is. Bulgáriában a *gorjani* (erdei) névvel illetett ellenállómozgalom két-három ezer főre rúgott, és szintén legfeljebb kétfelét főből álló osztagokban tevékenykedtek. Az 1950-es évekre sikerült felszámolni a mozgalmat, noha még a '60-as években is sporadikusan felbukkantak.

Csehszlovákiában a kelet-európaihoz képest máshogyan alakult a helyzet, míg Magyarországon különböző okokból inkább politikai küzdelmek folytak. A katonaföldrajzi adottságok miatt szervezkedések ugyan léteztek, de partizánharcra nem került sor.

SZOVJET BIRODALMI GŐG

A felsorolt mozgalmak méretüktől függetlenül mind komoly fejfájást okoztak az államvédelmi szerveknek. A fentiekkel szembeni helyi kommunista és szovjet fellépésre, taktikára mind-mind érvényes volt az a hozzáállás, amit egy állambiztonsági oktatófüzetben olvashatunk. E szerint „az észt burzsoá nacionalista emigráció akkor kapta az első csapást, amikor az Észt SZSZK-ban több fasiszta gyilkos ügyét tárgyalta a bíróság”. A fegyveres műveletek mellett ugyanis propagandaharc is folyt az antikommunista hősök ellen.

Eközben egy másfajta háború is megkezdődött 1945 után a szovjetek által megszállt területeken – ez a kommunista pártok háborúja volt az alávett társadalmak ellen. Nem volt elég, hogy az antikommunista ellenállók igyekeztek egybemosni a nációkkal (sugallva, hogy aki kommunistaellenes, az lényegében fasiszta), most az alapvetően paraszti gyökerű társadalmak „elmaradottságát” jelölték meg a társadalmi veszélyesség fő kategóriájaként. Tulajdonképpen itt Hitler egyik *bon mot*-ját kell felidéznünk – amikor sürgették, hogy lásson hozzá a gazdaság, a gyárak államosításához, ő így felelt: én a népet fogom államosítani! Nos, a *kommunisták ugyanebbe az irányba indultak* Közép- és Kelet-Európában. Egy-egy „nép” államosításához márpedig szét kell verni az organikus közösségeket, ki kell forgatni önmagukból a társadalom tagjait és ki kell tépni a gyökereket a földből. A parasztság elleni kampányok sorozata szervesen egészítette ki a nemzeti függetlenségi erőket elleni támadássorozatot.

A fentiekből következik, hogy a „jobboldali hagyomány” Közép- és Kelet-Európában egyet jelent a náciizmusként és a kommunizmusként azonosítható emberkísérletekkel való szembeszegüléssel, a totalitárius társadalom-mérnökösödés elutasításával, továbbá a nemzeti függetlenség első helyen való kezelésével. Ehhez képest Nyugaton az elején felidézett antifasizmus maradt a meghatározó történelmi élmény. Míg a szovjet antifasizmus mint „modernizációs” birodalmi ideológia lelepleződött, a nyugati antifasizmus megmaradni látszik a Végso Rossz elleni orvosságnak. Ez az eltérő tapasztalat s ezen kívül a közös tapasztalatok eltérő emlékezete komoly törést fog jelenteni – a továbbiakban is – a kontinens népeinek. ■

propagandaharcot
folytattak az
antikommunista
hősök ellen

